

ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

© 2014 ЧИЖОВ С. В.

УДК 330.341.1:338.45(477)

Чижов С. В. Проблеми інноваційного розвитку промисловості в Україні

У статті розглядаються різні підходи до виникнення конкурентоспроможності промислової продукції в сучасних умовах і розвитку інноваційної конкурентоспроможності промисловості. Поглиблюється зміст і надається авторське тлумачення поняття «інноваційна конкурентоспроможність» промисловості. Визначається взаємозв'язок між поняттями «інноваційна діяльність» і «конкурентоспроможність». Аналізуються тенденції розвитку інноваційної діяльності у промисловості та галузях пріоритетного розвитку, орієнтованих на зростання інноваційної конкурентоспроможності. Розкриваються тенденції технологічного відставання промислового виробництва за основними показниками. Узагальнюються основні проблеми інноваційного розвитку промисловості та висвітлюються шляхи активізації інноваційної діяльності для формування моделі інноваційного розвитку промисловості в Україні.

Ключові слова: інноваційна конкурентоспроможність, інноваційна діяльність, інституційні перетворення, промисловість України.

Рис.: 2. **Бібл.:** 7.

Чижов Сергій Володимирович – здобувач, Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (бульв. Дружби народів, 28, Київ, 01103, Україна)

E-mail: paradigmagroup@mail.ru

УДК 330.341.1:338.45(477)

UDC 330.341.1:338.45(477)

Чижов С. В. Проблемы инновационного развития промышленности в Украине

Chizhov S. V. Problems of the Innovative Development of the Industry in Ukraine

В статье рассматриваются различные подходы к возникновению конкурентоспособности промышленной продукции в современных условиях и развитию инновационной конкурентоспособности промышленности. Углубляется содержание и предоставляется авторское толкование понятия «инновационная конкурентоспособность» промышленности. Определяется взаимосвязь между понятиями «инновационная деятельность» и «конкурентоспособность». Анализируются тенденции развития инновационной деятельности в промышленности и отраслях приоритетного развития, ориентированных на рост инновационной конкурентоспособности. Раскрываются тенденции технологического отставания промышленного производства по основным показателям. Обобщаются основные проблемы инновационного развития промышленности и освещаются пути активизации инновационной деятельности для формирования модели инновационного развития промышленности в Украине.

The article discusses various approaches to initiation of the industrial competitiveness in the current context and to development of the innovative industrial competitiveness. The author goes into the details and interprets the concept of «innovation competitiveness» of industry. The relationship between the concepts of «innovation activity» and «competitiveness» are defined. Trends of development of the innovation activity in the industry and the priority development branches, oriented towards growth of the innovative competitiveness, are analyzed. Trends of the technological inferiority of the industrial production by reference to the major indicators are revealed. The main problems of the innovative development of the industry are summarized and the ways to enhance the innovation activity aimed at forming the model of the innovative development of the industry in Ukraine are highlighted.

Ключевые слова: инновационная конкурентоспособность, инновационная деятельность, институциональные преобразования, промышленность Украины.

Key words: innovative competitiveness, innovation activity, institutional transformations, industry of Ukraine.

Рис.: 2. **Библ.:** 7.

Рис.: 2. **Библ.:** 7.

Чижов Сергей Владимирович – соискатель, Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономического развития и торговли Украины (бульв. Дружбы народов, 28, Киев, 01103, Украина)

E-mail: paradigmagroup@mail.ru

Chizhov Sergey V. – Applicant, The Economic Research Institute of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (bulv. Druzhby narodiv, 28, Kyiv, 01103, Ukraine)

E-mail: paradigmagroup@mail.ru

На сучасному етапі економічних перетворень вагомим фактором оздоровлення національної економіки є зростання конкурентоспроможності промисловості України, яке може забезпечити входження країни до регіональних і світових товарних ринків. Промисловість залишається найважливішою складовою господарського комплексу України, структура та динаміка розвитку якої практично визначають стан економіки. Проте, на сьогодні спостерігається процес втрати конкурентоспроможності вітчизняними підприємствами на зовнішньому ринку та витіснення їх іноземними конкурентами із внутрішнього ринку, внаслідок чого національна економіка втрачає робочі місця та новостворену додану вартість.

У ХХІ столітті конкурентоспроможність видів економічної діяльності визначається динамікою пріоритетів знань та інновацій. Постіндустріальна економі-

ка, в якій нові наукові продукти, технології, винаходи, інтелектуальні товари і послуги стають важливішою складовою структурних перетворень промислового виду економічної діяльності, мають яскраво виражений інноваційний характер.

За таких умов необхідність посилення позицій вітчизняної промислової продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках і виходу промисловості на нові рубежі обумовлює нагальну потребу в досягненні відповідності головній базовій умові – досягнення високої конкурентоспроможності продукції та інноваційно-технологічного наповнення виробництва, що вимагає формування інноваційної моделі розвитку промисловості.

Закон України «Про інноваційну діяльність» трактує інновації як «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможності здатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні

рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [1]. Відповідно, інноваційним, згідно із Законом, визнається продукт, який є реалізацією об'єкта інтелектуальної власності, на який виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або реалізацією (впровадженням) відкриттів, які підвищують вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень, виробленого в Україні вперше, або, якщо не вперше, то який порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, є конкурентоспроможним і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

Інноваційна діяльність являє собою процес, спрямований на реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий чи вдосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи вдосконалений технологічний процес, використовуваний у практичній діяльності, а також у пов'язані з ним додаткові наукові дослідження і розробки. При цьому слід враховувати, що інноваційна діяльність означає весь без винятку інноваційний процес, починаючи з появи науково-технічної ідеї й закінчуючи поширенням (дифузиею) продукту [2]. Інноваційна діяльність є основною умовою підвищення конкурентоспроможності, а нові продукти та послуги здатні змінити весь виробничий цикл, методи роботи і способи життя споживача іноді навіть самим непередбачуваним способом. Прикладом цього може служити зростання комерційної активності, сконцентрованої у всесвітній павутині. Тому більшість розвинених країн світу шукають способи збільшення конкурентоспроможності своєї економіки в тому, що, на думку уряду і вчених-дослідників цих країн, цьому сприятиме підтримка інноваційної діяльності.

Традиційно рівень конкурентоспроможності промислової продукції оцінюється її реалізацією на ринках: внутрішньому – національному, зовнішніх – у рамках країн СНД, європейському та світовому. При цьому основним критерієм виміру інноваційної конкурентоспроможності стає ефективність інноваційної діяльності, яка, як відомо зі світової практики, оцінюється по ряду показників на галузевому та регіональному рівнях, серед яких обсяг витрат і кількість робочих місць у сфері досліджень, впровадження нових продуктів і продукції, розвиток промислових кластерів, приплив і відтік дослідників, інноваторів; кількість підприємств наукомістких галузей, число міжрегіональних і міжнародних партнерів; промислові інвестиції в НДДКР, що підтримують інвестиції, інвестиції венчурного капіталу, віддача від інвестицій і т. п.

Конкурентоспроможність промислової продукції може досягатися більшою мірою за рахунок нових технологій і капіталу і меншою мірою – за рахунок дешевої праці. В економічно розвинених країнах зростання конкурентоспроможності в сучасних умовах забезпечується на 50% технологічним прогресом, більше 25% – капіталом і близько 25% – працею. Цінова конкуренція в

основному базується на підвищенні якості традиційної продукції за рахунок дотримання існуючого технологічного процесу і залежить від попиту і пропозиції на ринку; сировинна – визначається якістю сировини, попитом і пропозицією на ринку: інноваційна конкуренція ґрунтується на базисних і поліпшуючих інноваціях, у результаті впровадження яких і виникає інноваційна конкурентоспроможність. Слід зазначити, що інноваційна конкуренція характерна майже для всіх ринків товарів. Однак на ринках традиційних товарів домінує цінова конкуренція, у той час, як інноваційна конкуренція переважає на ринках інноваційної продукції. Особливості інноваційної конкуренції, що виникла в якісно нових умовах розвитку світової економічної системи, зумовили зміну основних компонентів конкурентоспроможності національної промисловості. У цих умовах інноваційна конкурентоспроможність промисловості об'єктивно базується на розвитку науки, впровадженні нових технологій і техніки як основних чинників змісту та створення додаткових конкурентних переваг для участі в інноваційній конкуренції [3].

Отже, інноваційна конкурентоспроможність промисловості розглядається нами як особлива ринкова властивість, що визначає здатність до здійснення активної інноваційної діяльності, яка реалізується в збільшенні конкурентоспроможної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Ця властивість формується завдяки науковому та інноваційно-технологічному наповненню, інституційному, інвестиційному забезпеченню, зростанню інтелектуального кадрового потенціалу для здійснення інноваційного процесу і визначає можливість не тільки утримувати конкурентні позиції, але і створювати додаткові конкурентні переваги для освоєння інноваційних секторів світового ринку.

Визначальним фактором зростання інноваційної конкурентоспроможності промисловості є зміна у співвідношенні функціонуючих технологічних укладів. На нинішньому етапі розвитку технологічна структура вітчизняної промисловості в основному представлена третім і четвертим технологічними укладами. До третього технологічного укладу належать теплові електростанції, паливна промисловість, вугільна промисловість, чорна металургія, промисловість металевих конструкцій, промисловість будівельних матеріалів, скляна і фарфорофаянсова промисловість; до четвертого технологічного укладу – кольорова металургія, хімічна і нафтохімічна промисловість, машинобудування без електротехнічної промисловості, автомобільна промисловість, транспортне і сільськогосподарське машинобудування, будівельно-дорожнє і комунальне машинобудування, машинобудування для легкої і харчової промисловості без побутових приладів, виробництво сантехнічного та газового обладнання, суднобудівна промисловість, ремонт машин і устаткування, деревообробна та целюлозно-паперова, легка, харчова, борошномельно-круп'яна і комбікормова промисловість; до п'ятого технологічного укладу – електротехнічна промисловість, верстатобудівельна та інструментальна, приладобудування, виробництво побутових приладів і машин, авіаційна про-

мисловість, хіміко-фармацевтична, поліграфічна промисловість [4].

У системі конкурентоспроможного виробництва інновації стають інструментом все більш ефективного використання природних ресурсів, забезпечують прискорення зростання обсягів виробництва, структурні зрушення, а також сприяють перерозподілу інвестиційних ресурсів у напрямках розвитку пріоритетних галузей промисловості. Сировинна модель розвитку вітчизняної промисловості в умовах становлення інформаційної економіки та інтеграції в міжнародні коопераційні зв'язки, по суті, позбавлена майбутнього. Характерні для трансформаційної економіки риси – ресурсодефіцитність, інституціональна нерозвиненість, нестабільність – можуть бути подолані тільки завдяки інтенсивному розвитку інноваційної складової, що, у свою чергу, забезпечуватиме перехід до більш високих технологічних укладів. В іншому випадку економічна система буде розвиватися шляхом вичерпання ресурсів екстенсивного зростання і просування до економічної депресії. Тому зростання інноваційної конкурентоспроможності промисловості України повинно базуватися на принципово новій якійсній основі, сутність якої полягає в орієнтації на інтелектуальний розвиток кадрового потенціалу (на освіту і творчий потенціал), що повністю відповідає цілям лісабонської стратегії та визначено Європейською Радою (у Лісабоні) у програмі створення інфраструктури знань, активізації інноваційного розвитку та економічного реформування.

Підвищення конкурентоспроможності та насиченості внутрішнього ринку промисловими товарами неможливо досягти без поліпшення інноваційної діяльності підприємств. Досвід розвинених країн світу свідчить, що в сучасних умовах швидко посилюється вплив інноваційних процесів на характер і структуру промислового виробництва. Уже на даному етапі чітко простежується тенденція, коли фактор масштабного випуску однотипної продукції, що дозво-

ляє знижувати її собівартість, перестає бути важливим у підвищенні прибутковості. Досвід країн – лідерів на світовому ринку показує, що оволодіння ними світового ринку відбувалося через високий розвиток внутрішнього ринку і його насичення новими якісними товарами. Тому частка інноваційно активних підприємств у цих країнах (США, Японія, Франція, Німеччина) складає 70 – 80% їх загальної кількості. Найважливішим для конкуруючих підприємств стає високий ступінь сприйняття і поширення інновацій.

Конкурентоспроможність, що заснована на інноваційності виробництва та диверсифікації продукції, набуває все більших переваг порівняно з ціновою конкуренцією. На світовому ринку частка наукомісткої продукції США становить 39%, Японії – 30%, Німеччині – 16%. Щорічно від експорту цієї продукції США отримують 700 млрд дол., Німеччина – 530, Японія – 400 млрд дол. В Україні частка інноваційно активних підприємств у 2012 р. становить лише 13,6% (рис. 1). Одним із ключових критеріїв оцінки рівня конкурентоспроможності промислової продукції є її реалізація на регіональних ринках. Одна і та ж продукція може бути конкурентоспроможною на одних регіональних ринках і неконкурентоспроможною на інших. Це залежить від багатьох факторів, серед яких основними є рівень технологічного укладу економіки країни, якість, ціна, реклама і т. ін. Дослідження динаміки діяльності промислових підприємств з реалізації інноваційної продукції за 2000 – 2012 рр. виявляє негативну тенденцію. Питома вага інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції промисловості за цей період зменшилась з 6,7% до 3,3% (див. рис. 1). У 2012 р. у загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції промисловості частка переробної становить лише 4,8%, з неї: інноваційна продукція машинобудування – 10,0%, металургійного виробництва та виробництва готових металів – 1,7%, хімічної та нафтохімічної промисловості – 4,8%, целюлозно-паперового виробництва та видавничої діяльності – 1,4%, виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 2,5% [5]. Необ-

Рис. 1. Частка інноваційно активних промислових підприємств України та реалізованої ними інноваційної продукції, % [5]

хідно відзначити, що динаміка обсягів реалізованої інноваційної продукції за основними видами економічної діяльності за останні десять років висвітає значне зменшення частки целюлозно-паперової галузі, виробництва транспортних засобів та устаткування, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів. За цей період в промисловості країни зменшилася частка інноваційно активних підприємств (див. рис. 1).

Поряд з цим, на вітчизняних промислових підприємствах не відбувається позитивних змін у ставленні до освоєння нових видів техніки і видів інноваційної продукції. У цілому тенденції впровадження інновацій на вітчизняних промислових підприємствах є негативними, що відображає показник освоєння виробництва нових видів промислової продукції, кількість найменувань якої зменшилося за останні десять років у шість разів.

Негативна динаміка інноваційної діяльності промислових підприємств пов'язана з тривалим спадом промислового виробництва, відсутністю власних коштів на інновації, дорогими кредитами, розукрупненням підприємств у процесі приватизації, що в багатьох випадках супроводжувалося руйнуванням інноваційної інфраструктури. На цьому тлі відбувається зменшення придбання нових технологій (технічних досягнень) в Україні та за її межами, а також зменшується впровадження нових технологічних процесів.

Аналіз тенденції розвитку інноваційної діяльності пріоритетних галузей промисловості України за останні п'ять років (2008 – 2012 рр.) виявляє зниження інноваційної активності по ряду основних показників. У машинобудуванні зменшилася кількість інноваційно активних підприємств на 13,1%, знизився обсяг реалізованої інноваційної продукції на 2,2%, придбання нових технологій в Україні та за кордоном зменшилося на 64,7%, впровадження нових маловідходних і ресурсозберігаючих технологій зменшилося на 11,6%.

На підприємствах металургійної галузі істотно знизилися обсяги реалізації інноваційної продукції (до

40,3%), але зросло впровадження нових технологічних процесів в 1,7 разу. Однак, необхідно відзначити, що реконструкція і технологічна модернізація галузі здійснюється в основному за рахунок придбання зарубіжного морально застарілого обладнання і технологій. Водночас більшість перспективних розробок вітчизняної науки не знаходить застосування у виробництві. У підприємств відсутня зацікавленість у впровадженні інновацій, особливо зі значним терміном окупності. Практика така, що вітчизняні металургійні підприємства фінансують ті наукові розробки, які дають швидку гарантовану віддачу.

Розвиток хімічної та нафтохімічної галузей промисловості характеризується зниженням обсягів реалізованої інноваційної продукції в 1,7 разу, зменшенням придбання нових технологій на 17%, впровадження нових технологічних процесів на 12,2%.

Зниження інноваційної діяльності на підприємствах базових галузей промисловості чинить негативний вплив на технологічний розвиток цих галузей, тягне за собою технологічне відставання інших галузей промисловості і таким чином консервує низький технологічний рівень промисловості України (рис. 2).

Промисловий комплекс України на сьогодні є не підготовленим до інтенсивного розвитку більш високих технологічних укладів на власній науково-технічній основі, при досягненні яких науково-технічні розробки перетворюються на базовий елемент виробництва. Наявність науково-технічного потенціалу в країні не характеризує ступінь технологічного розвитку, оскільки не відображає впливу швидкості процесу освоєння науково-технологічних досягнень, як такого, що визначається організаційними формами інноваційної сфери діяльності. Формування інституційних передумов забезпечення підвищення інноваційної конкурентоспроможності промисловості України вказує на їх недосконалість. Сфера регулювання інноваційної діяльності в промисловості України на сучасному етапі характеризується неповнотою інститутів та інституцій, а також низьким рівнем їх координації. Недостатньо розвинені інститути, що

Рис. 2. Тенденція показників технологічного рівня промислового виробництва [6]

забезпечують зв'язок науки з виробництвом, і комерціалізація наукових результатів. Не отримали належного розвитку нові інститути інноваційної інфраструктури. Необхідно вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку промисловості, зокрема, налагодження ефективної взаємодії середнього та малого бізнесу, перш за все, у наукомістких секторах.

ВИСНОВКИ

Таким чином, стан і тенденції розвитку інноваційної діяльності в промисловості України за останнє десятиліття свідчить про невідповідність сучасним вимогам підвищення інноваційної конкурентоспроможності національної промисловості на внутрішньому і зовнішньому ринках. Одним із ключових умов активізації інноваційної діяльності та підвищення на цій основі конкурентоспроможності промисловості в період трансформації економіки та формування розвинених ринкових відносин стає вдосконалення державного регулювання науково-технічного, інноваційного розвитку промисловості України і формування розвинутого інституціонального середовища.

Для того, щоб інноваційні процеси, що відбуваються в інноваційній сфері діяльності вітчизняної промисловості, сьогодні забезпечували формування інноваційної конкурентоспроможності промисловості, необхідна система дій державного регулювання шляхом розробки спільних проектів за участю бізнесу і держави; цільового державного фінансування новітніх технологій та конкурентних видів виробництва. Враховуючи тенденції, сучасні передумови розвитку національної промисловості, особливості розвитку інноваційної діяльності окремих її галузей та існуючий досвід розвинутих країн світу, формування інноваційної конкурентоспроможності промисловості вимагає обґрунтування розвитку певних галузей і видів виробництва, орієнтованих на інноваційну конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art>
3. **Чижов С. В.** Формування інноваційної конкурентоспроможності промисловості в трансформаційних умовах / С. В. Чижов // Економіка Криму. – 2012. – № 1. – С. 22 – 26.
4. **Цихан Т. В.** Про концепцію технологічних укладів і пріоритети інноваційного розвитку України / Т. В. Цихан // Проблеми та досвід. – 2007. – № 3. – С. 7 – 15.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України 2012. – 305 с.
6. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України / Під ред. О. Г. Осауленко. – Відп. за вип. О. Е. Остапчук. – К. : Держаналітінформ, 2013. – 552 с.
7. **Антонюк В. П.** Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку / В. П. Антонюк. – Донецьк : НАН України, Інститут економіки промисловості, 2007. – 348 с.

Науковий керівник – Піла В. І., доктор економічних наук, професор, Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, головний науковий співробітник відділу стратегії сталого розвитку (Київ)

REFERENCES

- Antoniuk, V. P. *Formuvannia ta vykorystannia liudskoho kapitalu v Ukraini: sotsialno-ekonomichna otsinka ta zabezpechennia rozvytku* [The creation and use of human capital in Ukraine: the socio-economic assessment and provision of development]. Donetsk: NAN Ukrainy; Instytut ekonomiky promyslovosti, 2007.
- Chyzhov, S. V. "Formuvannia innovatsiinoi konkurentospro-mozhnosti promyslovosti v transformatsiinykh umovakh" [Formation of innovative industrial competitiveness in transition conditions]. *Ekonomika Krymu*, no. 1 (2012): 22-26.
- [Legal Act of Ukraine] (2002). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
- Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini* [Research and Innovation in Ukraine]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.
- Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. Kyiv: Derzhanalitinform, 2013.
- "Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010 – 2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv" [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in terms of globalization challenges]. <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art>
- Tsykhan, T. V. "Pro kontsepsiuu tekhnolohichnykh ukhladiv i priorytety innovatsiinoho rozvytku Ukrainy" [On the concept of technological structures and priorities for innovation development of Ukraine]. *Problemy ta dosvid*, no. 3 (2007): 7-15.